

TADEUSZ WIŚLAŃSKI

SPRAWOZDANIE Z PRAC EKSPEDYCJI WYKOPALISKOWEJ W STRZELCACH, POW. MOGILNO, W 1957 R.

W 1957 r. ukończono rozkopywanie grobowca megalitycznego nr III kultury amfor kulistych (stan. 3) w Strzelcach, pow. Mogilno. Również kontynuowano rozpoczęte w sezonie poprzednim studia nad odtworzeniem krajobrazu pierwotnego, których wyniki opiszemy w osobnej pracy¹. Jak już informowaliśmy w pierwszym sprawozdaniu, grobowiec megalityczny nr III nie był obiektem pochodzącym z jednego czasu. Udało się nam w nim wyróżnić trzy wyraźne fazy rozbudowy. Dwie starsze części kurhanu budowała ludność kultury amfor kulistych, trzecią najmłodsza ludność kultury iwieńskiej.

Szczegółowe obserwacje profilu biegnącego wzdłuż osi podłużnej nasypu oraz zastosowanie szeregu profili pomocniczych umożliwiło nam ustalenie stosunku obu części kurhanu, budowanych przez ludność kultury amfor kulistych. W świetle uzyskanych danych najstarszą częścią nasypu okazała się partia północna (ryc. 1). Kurhan rozbudowywano w kierunku południowym. W pierwszej fazie kurhan miał przypuszczalnie kształt okrągły. Jądro jego stanowiły różnych rozmiarów kamienie i glina, górne partie — czarna ziemia. Nasyp przed rozsunieniem i rozmyciem chronił krąg z pionowo wkopanych wydłużonych kamieni (ryc. 1). Mniej więcej w centralnej partii kurhanu ustawiono prostokątną komorę grobową, skierowaną w przybliżeniu z północnego zachodu na południowy wschód. Zbudowano ją z potężnych bloków kamiennych, pierwotnie przykrywały ją również potężne głazy o wadze dochodzącej do kilku ton. Od strony zachodniej prowadzi do niej korytarz zbudowany z kamieni. Mimo że ta partia kurhanu szczególnie silnie została zniszczona w XII—XIII w., dało się zaobserwować solidną budowę komory grobowej. Bardzo starannie dobrano głazy na jej ściany, poddając niektóre z nich częściowej obróbce. Szpary między nimi uzupełniano mniejszymi kamieniami, dno wysypano piaskiem. Długość grobu wynosiła ok. 6,0 m, szerokość 1,5 m. W grobie znaleziono jedynie nieliczne zabytki neolityczne, które jednak pozwalają zupełnie pewnie określić przynależność kulturową obiektu.

W odległości około 1,5 m w kierunku południowym od północnej ściany szczytowej grobu najstarszej części kurhanu znajdowała się druga analogiczna skrzy-

¹ Por. T. Wiślański, *Sprawozdanie z prac ekspedycji wykopaliskowej w Strzelcach, pow. Mogilno, w latach 1952, 1954 i 1956*, „Spraw. Archeol“, t. 5: 1959, s. 31 nn. tenże, *Wyniki prac wykopaliskowych w pow. mogileńskim w latach 1952 i 1954*, *Fontes Archaeologici Poznanienses*, t. 10: 1959, s. 1—93. Do tej pracy załączone są również opracowania antropologiczne, botaniczne i zoologiczne. Opracowanie badań z lat późniejszych jest już na ukończeniu.

nia kamienna (ryc. 2). Skierowana ona była nieco bardziej w kierunku północnym od poprzedniej. Od strony zachodniej posiadała podobny korytarz. Przesunięcie się niektórych kamieni ścian robiło wrażenie, że korytarz kończył się ślepo. Dopiero po zupełnym odkryciu stwierdzono jego połączenie z wnętrzem grobu. Jak już wspominaliśmy, udało się nam stwierdzić na profilach, że komorę drugą wkopano w warstwę związaną z grobem najstarszym, jest ona zatem od niego nieco młodszą. Rozbudowując grobowiec dosypywano część nasypu, którego jądro i w tej partii stanowiły kamienie. Również przedłużono krąg kamienny, nawiązując go do starszego. Ta część nasypu nie została tak silnie zniszczona, jak najstarsza, toteż spostrzeżenia są znacznie pełniejsze. Komorę również zbudowano bardzo starannie. Duża część bloków użytych do budowy ścian była celowo obrabiana. Szpary między nimi zakładano mniejszymi kamieniami i wyklejano gliną. Powierzchnie niektórych głazów od wewnątrz wyrównywano specjalnymi młotami, z których jeden udało się nam odnaleźć. Wewnątrz komory zachowała się pewna ilość kości ludzkich i zwierzęcych, naczynia gliniane (ryc. 4) oraz siekierki krzemienne i kamienne. Pod kamieniami jądra nasypu, tuż przy komorze stwierdzono szkielet psa, a już poza jego zasięgiem grób jelenia². Pod tą partią kurhanu znaleziono również naczynko z bardzo wczesnej fazy rozwojowej kultury pucharów lejkowatych (Typ Beckera AB).

Trzecią, najmłodszą, fazę rozbudowy najlepiej możemy śledzić w poziomie, chociaż czytelna jest też w profilach. W świetle analiz mechanicznych profil najmłodszej części kurhanu wykazuje większe spiaszczenie od poprzednich. Po zdjęciu warstwy próchnicy w południowej części kurhanu (najmłodszej) natrafiliśmy na dobrze zachowane regularne konstrukcje kamienne. Był to prostokątny, nieco wypukły bruk, otoczony obstawą z większych głazów (ryc. 3). Mimo że konstrukcje kamienne tej partii kurhanu zajmowały nieco większą przestrzeń, obstawa najwyraźniej nawiązywała do kręgu kamiennego biegnącego wokół komór grobowych kultury amfor kulistych. Nasyp kamienny miał trzy warstwy. Między nimi znaleziono resztki szkieletu krowy, typowe naczynie iwieńskie (ryc. 4b) i nieliczne ułamki naczyń kultury amfor kulistych. Kości ludzkich, poza jednym jeszcze ostatecznie nie określonym fragmentem, nie stwierdzono. Pod brukami w niedużej regularnej jamie leżały silnie zniszczone kości krowy. Mimo braku kości ludzkich z dużym prawdopodobieństwem możemy przyjąć, że najmłodsza część nasypu służyła również do chowania zmarłych. Obok jednego z naczyń kultury iwieńskiej znaleziono dwa drobne ułamki amfory kultury amfor kulistych. Inne fragmenty tego samego naczynia leżały pod regularnym, okrągłym brukiem kamiennym przylegającym od strony zewnętrznej do obstawy grobu iwieńskiego. Celowe „pochowanie“ resztek tego naczynia jest zupełnie widoczne. Nawiązanie obstawy grobu iwieńskiego do obstawy starszej części kurhanu, jego konstrukcja, częściowe groby krowie i staranne „pochowanie“ resztek, prawdopodobnie zniszczonego przy rozbudowie kurhanu, naczynia kultury amfor kulistych — wskazują na silne związki między tymi dwoma kulturami, które wzniosły i użytkowały opisywany obiekt. Na związki te wskazywano już dawniej; w obu kurhanach strzeleckich znalazły one swoje pełne potwierdzenie.

Dotychczasowe wyniki badań wykopaliskowych w Strzelcach pozwalają na wstępne ich podsumowanie. Ograniczymy się na tym miejscu wyłącznie do zre-

² Określenia kości dokonał prof. dr M. Kubasiewicz z W. S. R. w Szczecinie.

Ryc. 1. Strzelce, pow. Mogilno, kurhan nr III. Konstrukcje kamienne kurhanu kultury amfor kulistych. Widać starszą i część młodszej komory grobowej oraz krąg kamienny. Fot. T. Wiślański

Ryc. 2. Strzelce, pow. Mogilno, kurhan nr III (stan. 3). Młodsza komora grobowca kultury amfor kulistych. Z prawej strony widać korytarz. Fot. T. Wiślański

ferowania niektórych zagadnień związanych z kulturą amfor kulistych³. W pierwszym rzędzie chcielibyśmy omówić stosunek do siebie obu przebadanych grobowców i rozpatrzyć, jaką grupę w obrębie społeczeństwa kultury amfor kulistych one reprezentują. Oba grobowce (nr II i III) wchodzi w skład cmentarzyska, na

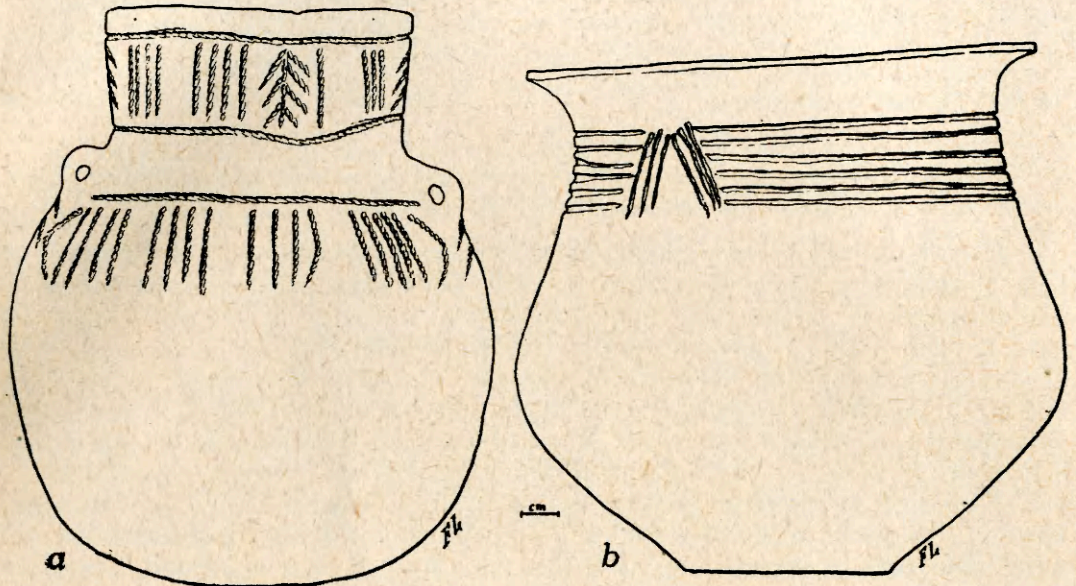

Ryc. 3. Strzelce, pow. Mogilno, kurhan nr III (stan. 3). Trzecia faza rozbudowy kurhanu (kultura iwieńska). W prawym narożniku kamienie obstawy grobowca kultury amfor kulistych. Fot. T. Wiślański

którym dotąd stwierdzono cztery podobne obiekty o wielu cechach wspólnych. Piąty kurhan megalityczny odkryto w odległości 1,5 km od naszego cmentarzyska w Głogówcu. W obu przebadanych nasypach stwierdzono dwa po sobie następujące groby kultury amfor kulistych. W obu także chowała swoich zmarłych ludność kultury iwieńskiej. Materiał ceramiczny kultury amfor kulistych z grobowca nr II, zarówno z jego starszej, jak i młodszej części, wykazuje zupełnie identyczne cechy. Nie różni się też on zupełnie od ceramiki obu faz grobowca nr III. Natomiast same kurhany mimo licznych podobieństw różnią się pewnymi szczegółami. Przytaczane tutaj fakty wskazują, że oba grobowce były budowane i rozbudowywane w tej samej fazie rozwojowej kultury amfor kulistych. Nasuwa się pytanie, czy są to obiekty współczesne, czy też budowano je jeden po drugim w krótkim stosunkowo czasie. Wiele poważnych argumentów przemawia za pierwszą z tych możliwości. Poszczególne kurhany ze wszystkimi swoimi fazami (neolitycznymi) rozbudowy byłby w takim wypadku miejscem pochówka ściśle określonej grupy, całe natomiast cmentarzysko używałoby wspólnie kilka podobnych grup społecznych. Zjawisko wyodrębniania się jakichś określonych mniejszych jednostek społecznych można obserwować na wielu lepiej przebadanych cmentarzyskach neolitycznych. Na rozkopywanym przez nas obiekcie nie stanowiłoby zatem czegoś wyjątkowego. Poważne trudności następują natomiast próby określenia charakteru i liczebności grupy używającej każdy z kurhanów, jak i całe

³ Badania w Strzelcach są związane z przygotowywaną w ramach IHKM PAN przez autora niniejszego sprawozdania szczegółową monografią kultury amfor kulistych w Polsce północno-zachodniej (Pomorze, Kujawy, Wielkopolska).

cmentarzysko. W wypadku pojedynczego kurhanu mogą wchodzić w rachubę mniejsze jednostki społeczne, jak rodzina, ród itp. Rozmiary znanych nam dotąd osiedli każą przypuszczać o niewielkiej liczbie podstawowych jednostek gospodarczo-społecznych, jaką bez wątplenia reprezentuje osiedle. Duży wysiłek,

Ryc. 4. Strzelce, pow. Mogilno, kurhan nr III (stan. 3)

a — naczynie amfor kulistych, b — kultury iwieńskiej.
Rys. L. Fijał

jaki podejmowano przy budowie grobowców, jak i ilość znalezionych w nich pochówków wskazują, że jedno osiedle mogło posiadać jeden, a najwyżej dwa grobowce. Kilka grup mogło użytkować jedno większe wspólne cmentarzysko, będące wyrazem jakiejś o szerszym zasięgu organizacji społecznej. Warto podkreślić, że w najbliższej okolicy Strzelc stwierdzono dotychczas wyłącznie cmentarzyska kurhanowe, o dość regularnym rozmieszczeniu. Na innych terenach Polski północno-zachodniej współczesne groby kurhanowe i płaskie występują w niewielkiej odległości od siebie. Groby płaskie (skrzynkowe) często mają charakter indywidualny, w większości jednak wypadków wielopochówkowy, ale reprezentują zapewne jakieś mniejsze jednostki społeczne niż kurhany (zazwyczaj 2—5 osobników). Wszystkie przytoczone tutaj próby interpretacji mają charakter hipotez roboczych, zarysowujących się w trakcie pisania nie ukończonej jeszcze pracy. Należy je traktować wyłącznie jako materiał do dyskusji.

Bardzo istotnych danych dostarczyły nasze badania w zakresie chronologii kultury amfor kulistych. Analiza formy grobowców pozwala je wiązać z późnymi fazami grobów korytarzowych (jüngere Ganggräberzeit). Formy ceramiki amfor kulistych, jak i nawiązania iwieńskie wskazują na końcowo neolityczny charakter późnych faz tej kultury. Datowanie to jest zbieżne z danymi o kulturze amfor kulistych z północnych Niemiec. Jeszcze raz potwierdziła się również słuszność datowania kultury iwieńskiej na początek epoki brązu. Ceramika amfor kulistych znaleziona w obu obiektach okazała się bardzo przydatna przy wyróżnianiu młod-

szych stadiów kultury amfor kulistych, do czego dotychczasowe kryterium, ornament sznurowy, nie jest wystarczające. W świetle naszych badań wypadnie się też nieco inaczej ustosunkować do zagadnień ceramiki sznurowej nadodrzańskiej i jej wyłącznej roli w kształtowaniu się kultur wczesnego brązu ziem Polski północno-zachodniej.

*Zakład Archeologii Polski
IHKM PAN w Poznaniu*

ТАДЭУШ ВИСЛЯЊСКИ

ОТЧЕТ О РАБОТЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКОЙ ЭКСПЕДИЦИИ В С. СТШЭЛЬЦЭ, РАЙ. МОГИЛЬНО, ЗА 1957 г.

В кратком отчете автор докладывает о результатах раскопок в с. Стшэльцэ, рай. Могильно (северная Великая Польша). Закончено раскопывание большого мегалитического погребения, принадлежащего к концу младшего каменного века и ранней эпохе бронзы. Погребение было построено в 3-х фазисах. Два первые фазиса строило поздненеолитическое население культуры шаровидных амфор, последний — раннебронзовое население ивенской культуры (культура родственная унетичской культуре). Два первые части в насыпи из глины и камней вмещали погребальные камеры в форме ящиков из больших каменных блоков. К каждой из обеих (старшей и младшей) погребальных камер вел каменный проход. Внутри их найдено в большом беспорядке лежащие человеческие кости, кости животных, глиняные сосуды и каменные и кремневые топоры. В насыпи констатировано погребение собаки и оленя. В третьей раннебронзовой части кургана камеры не было. Умерший, которого кости распались, лежал в насыпи из камней обведенной обкладкой, состоящей из больших булыжников.

Дальше автор кратко обсуждает две проблемы, связанные с могильником. Первая из них касается характера группы пользующейся отдельным курганом, как тоже и целым могильником. На основании подробного сравнения материала из исследованного в 1957 г. кургана с материалом, полученным в предшествующих годах, подходит он к выводу, что на могильнике тогда существовало больше гробниц (сохранились четыре). Итак могильник был бы употребляем одновременно несколькими человеческими группами, которые, в свете исследований известных поселков, не были бы слишком многочисленными. Автор предупреждает, что внушения эти являются предварительными гипотезами. Автор подчеркивает тоже значение своих исследований для хронологии культуры шаровидных амфор и ивенской культуры. Эту первую следует отнести к самому концу неолита, а ивенскую культуру уже к раннему периоду бронзы северо-западной Польши. Ивенская культура сохранила многочисленные традиции культуры шаровидных амфор.

TADEUSZ WIŚLAŃSKI

A REPORT ON THE WORKS OF THE EXCAVATING TEAM AT STRZELCE, DISTR. MOGILNO, IN 1957

The author relates briefly the results of the excavations at Strzelce, distr. Mogilno (Northern Wielkopolska). Excavation works started on a great megalithic grave dating back to the end of the Younger Stone Age and the Early Bronze

Age were completed. The sepulchre had three phases of construction. Two older parts had been erected by the Late Neolithic population of the culture of the Globular Amphorae and the last part — by the Early Bronze population of the Iwenian culture. Two first parts in the mound of clay and stones contained grave chambers in the shape of large stone blocks. To each led a stone corridor. Inside were found scattered bones, human and animal, clay pots and stone and flint hatchets. In the mound a grave of the dog and that of the deer were met. The third part of the barrow contained no grave chamber. The dead, whose bones had decomposed, lay in the stone mound surrounded by a circle of large boulders.

The author discusses then two problems connected with the cemetery. The first one pertains to the character of the people using every single barrow as well as the whole cemetery. On the basis of the detailed comparison of material from the barrow investigated in 1957 with the material obtained in the former years the autor has drawn the conclusion that there had been more barrows in existence in the cemetery (four of them were preserved). The cemetery therefore seems to have been used by several human groups, not too numerous, at the same time. These are however only working hypotheses. Investigations carried out at Strzelce are of importance for the chronology of the culture of the Globular Amphorae and for the Iwenian culture as well. The former should be referred to the very end of the Neolithic period, whereas the latter belongs already to the Early Bronze Age in the northwestern provinces of Poland. The Iwenian culture has preserved many traditions of the culture of the Globular Amphorae.

